

Greinargerð um fornleifar hjá Hellisheiðarvirkjun

Adolf Friðriksson og Uggi Ævarsson

Verknr. 0310

Fornleifastofnun Íslands

Reykjavík - 2003

Greinargerð um fornleifar hjá Helligheiðarvirkjun

Inngangur

Vegna fyrirhugaðra framkvæmda við Helligheiðarvirkjun gerði Fornleifastofnun Íslands könnun á fornleifum að ósk VGK fyrir hönd Orkuveitunnar. Í þessari skýrslu er gerð grein fyrir árangri og niðurstöðum athugunarinnar. Vettvangsvinna fór fram dagana 21. – 23. júlí 2003 og var í umsjá Adolfs Friðrikssonar fornleifafræðings og Ugga Ævarssonar.

Fyrri athuganir

Fornleifastofnun gerði árið 1997 svæðisskráningu fyrir afréttaland Ölfushrepps, og aðalskráningu árið eftir.¹ Við aðalskráningu á afréttarlandinu voru skráðir 64 minjastaðir. Flestir minjastaðanna eru á eða við bæjarstæði Kolviðarhóls, en aðrir eru dreifðir um afréttina. Árið 2001 vann Fornleifastofnun stutta greinargerð vegna tilraunaborana á svæðinu.²

Rannsóknarsvæðið

Svæðið sem könnunin náði yfir takmarkaðist við þá staði sem gert er ráð fyrir að næsti áfangi framkvæmda nái til, þ.e. fyrirhugað stöðvarhús sunnan Kolviðarhóls, vegstæði og lögn í Helligskarði, stöðvarhús og lagnir við Gígahnúk, og lögn hjá Þrengslavegi frá Kolviðarhóli til suðurs hjá Gráhnúkum. Gerð verður frekari könnun á virkjanasvæðinu þegar aðrir þættir hönnunarinnar liggja fyrir.

Aðferðir

Við undirbúning voru fyrirliggjandi heimildir og skráning athuguð. Farið var á vettvang og ofangreind svæði skoðuð. Gengið var skipulega um framkvæmdareitina og um 50 m út fyrir þá, og leitað sýnilegra ummerkja um fornleifar.

¹ Birna Gunnarsdóttir and Orri Vésteinsson (1997). Fornleifaskráning á Hengilssvæðinu I. Menningarminjar í Grafningi norðan Úlfjótsvatns. Reykjavík, Árbæjarsafn og Fornleifastofnun Íslands; Orri Vésteinsson (1998). Fornleifar á afrétti Ölfushrepps. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

² Orri Vésteinsson: Greinargerð um fornleifar á Helligheiði, 27.7. 2001.

Niðurstöður

Árangur og niðurstaða fornleifakönnunar sumarið 2003 var sem hér segir:

Stöðvarhús við Kolviðarhól og lagnir um Hellisskarð. Af öllum fyrirhuguðum framkvæmdasvæðum Hellisheiðarvirkjunar þótti ljóst að líklegast væri að finna minjar á stöðvarhúsreit sunnan við bæjarrústir Kolviðarhóls. Engar minjar er að sjá á þeim reit. Þar er harður völlur, grasi gróinn. Jarðvegur er lítill og stutt niður í ísaldargrús. Því er afar sennilegt að sjást ætti til fornra mannvirkja ef einhver væru, því við þessar aðstæður sökkva þær ekki niður í völlinn. Frá reitnum er fyrirhugað að leggja lögn upp Hellisskarð öðru megin, og veg hinu megin í skarðinu. Engar minjar eru á þeirri leið heldur. Um 100 m eru milli fyrirhugaðrar lagnar og austustu varða Hellisheiðarvegur efst í Hellisskarði.

Gígahnúkur. Fyrirhugað er að reisa stöðvarhús austan Gígahnúks og lögn þaðan til norðurs. Engar minjar eru sýnilegar á byggingarreitnum né þar sem lögninni er ætlaður staður. Hinsvegar myndi lögnin liggja þvert á Hellisheiðarveg, sem er varðaður á þessum slóðum og liggur um Orustuhólshraun til vesturs að Hellisskarði og Kolviðarhóli.

Mynd 1. Hellisheiðarvegur. Horft til vesturs. Myndin sýnir vörður sem liggja norðan Gígahnúks.

Þrengslavegur. Hluti Þrengslaleiðar liggur inn á framkvæmdasvæðinu. Liggur leiðin frá Kolviðarhóli til suðurs, milli Litla og Stóra-Reykjafells, undir Þjóðveg 1 og til SSV hjá

Gráhnúkum. Þar sem leiðin lá frá Kolviðarhóli að Þjóðvegi er nú malarborinn vegur, en frá Þjóðveginum og til Gráhnúka liggur leiðin austast í hraunjaðrinum, þar á sléttri landræmu sem liggur með rótum hnúkanna. Þar er gatan víðast enn greinileg. Örskammt vestan við götuna, upp á hraunjaðrinum er rudd leið, en að öðru leyti er gatan og umhverfi hennar lítið raskað sunnan Þjóðvegjar.

Frekari fornleifakönnun við næstu hönnunaráfanga

Lokið er fyrsta áfanga fornleifakönnunar vegna jarðvarmavirkjunar á Hellisheiði. Eins og fram hefur komið náði hún til þeirra hluta framkvæmdasvæðisins þar sem fyrir liggur hvar jarðrask verður vegna mannvirkjagerðar, þ.e. fyrirhugað stöðvarhús sunnan Kolviðarhóls, vegstæði og lögn í Hellisskarði, stöðvarhús og lagnir við Gígahnúk, og lögn hjá Þrengslavegi frá Kolviðarhóli til suðurs hjá Gráhnúkum. Auk fornleifakönnunarinnar 2003 liggur fyrir svæðisskráning fyrir afréttarland Ölfushrepps frá 1997, aðalskráning frá 1998 og greinargerð um fornleifar frá 2001 vegna tilraunaborana.

Fornleifakönnun vegna umhverfismats og framkvæmda er ekki lokið á svæðinu öllu. Þegar fyrir liggur næsti áfangi hönnunarvinnu, verður gerð sérstök athugun á vettvangi á þeim svæðum þar sem framkvæmdir fela í sér jarðrask, þ.m.t. vegalagning, mannvirki við virkjaðar borholur, stöðvarhús og skiljur, lagnir og fleira.

Fyrri rannsóknir á svæðinu gefa til kynna að ekki eru miklar líkur á að finna margar minjar sem sett gætu strik í reikninginn við frekari útfærslu virkjunarinnar. Að frátöldu bæjarstæði Kolviðarhóls eru á svæðinu fyrst og fremst fornar leiðir, vörður og aðrar minjar sem vænta má á afréttum og fjarri byggð. Engu að síður er nauðsynlegt að ganga úr skugga um hvort minjar sé að finna þar sem framkvæmdir eru fyrirhugaðar.

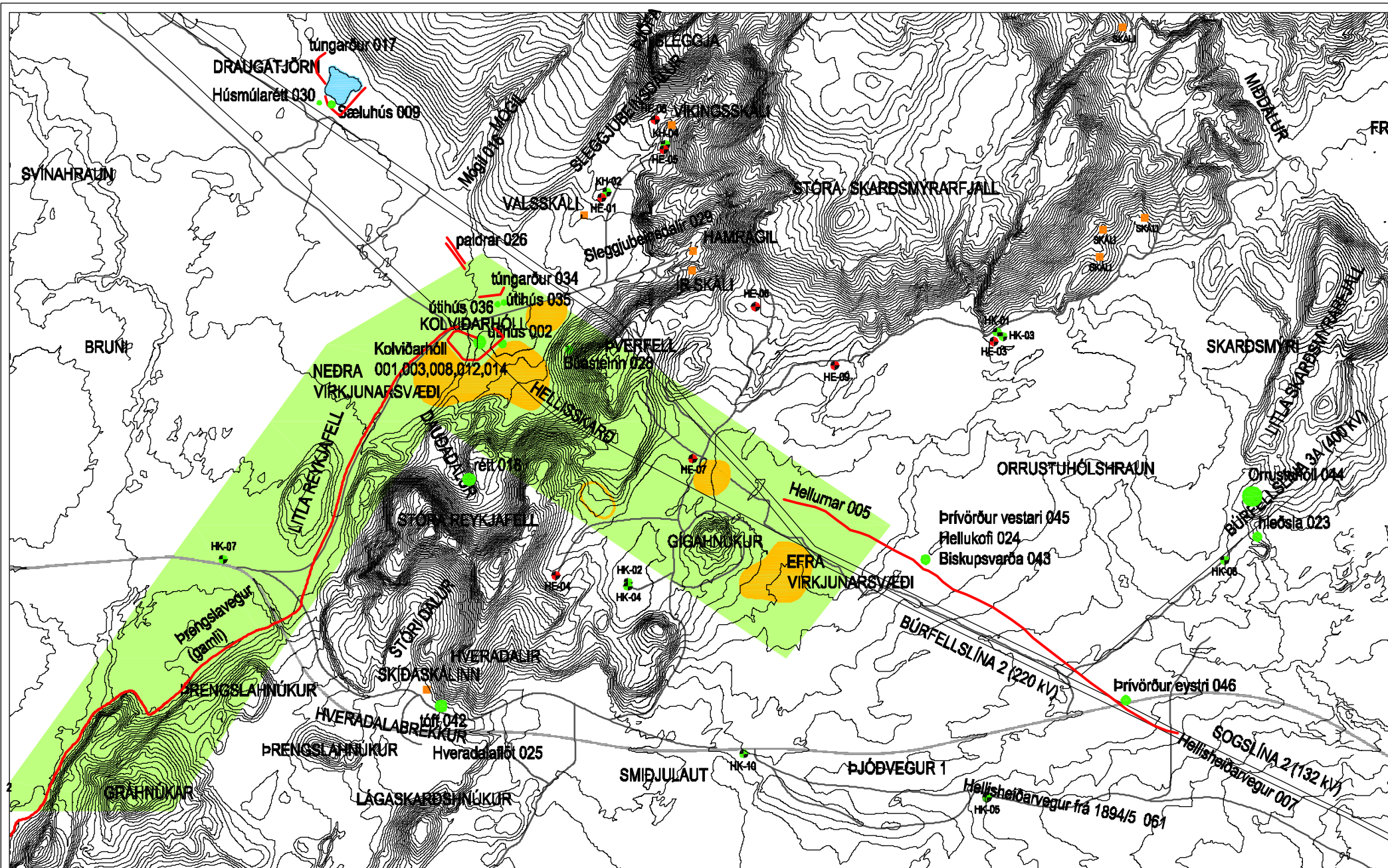
Samantekt

Í stuttu máli er niðurstaða fornleifakönnunarinnar sú að virkjanasvæðið er að mestu á afréttarlandi þar sem afar lítið er um forn mannvirki. Engar áður óþekktar minjar komu í ljós við vettvangsrannsókn sumarið 2003. Minjar þar eru ekki í hættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Fornleifavernd ríkisins sker úr um hvort grípa þurfi til sérstakra aðgerða vegna þeirra minja sem eru í nágrenni framkvæmdasvæðanna. Í því samhengi skal bent á að æskilegt væri að lagnir við Gígahnúka gengu ekki þvert á Hellsheiðarveg. Eins væri æskilegt að lögn með Þrengslavegi spillti ekki umhverfi leiðarinnar. Þar væri heppilegast að grafa lögnina niður og undir ruddu leiðinni sem liggur með Þrengslavegi sunnan Þjóðveggar 1 og vestan með Gráhnúkum.

Adolf Friðriksson og Uggi Ævarsson

Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2003

Verknr. FS 0310

5 m hæðarlínur

Kortagrunnur frá Loftmyndum ehf.

MENNINGARMINJAR Á HELLISHEIÐI

- SKÝRINGAR -

- RANNSÓKNARHOLUR
- VATNSKÖNNUNARHOLA
- BYGGINGASVÆÐI
- ATHUNARSVÆÐI MENNINGARMINJA 1. ÁFANGI